

EDEBÜ'L-KÂDÎ

deki eserlerin çağımızdaki devamı ve örnekleri olarak görülebilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Serahsî, *el-Mebsû't*, XVI, 59; Sadrüşşehîd, *Şerhu Edebi'l-kâdî li'l-Haşşâf* (nşr. Muhyî Hilâl es-Serhân), Bağdad 1977-79, I-IV; Kâsânî, *Bedâ'î*, VII, 3; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, IX, 42 vd.; İbn Ebû'd-Dem, *Kitâbu Edebi'l-każâ* (nşr. Muhammed Mustafa ez-Zühaylî), Dimaşk 1982; a.e. (nşr. Muhyî Hilâl es-Serhân), Bağdad 1984, I-II; Nevevî, *el-Mecmû'*, XX, 125; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kâdî*, VII, 251 vd.; *Keşfü'z-zunûn*, I, 46-47; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, III, 306; Tehânevî, *Keşşâf*, I, 53; Bilmen, *Kamus*², VIII, 219-220; Brockelmann, *GAL* (Ar.), III, 297; Sezgin, *GAS* (Ar.), I/3, s. 54-203; Muhammed Hamîdullah, *el-Vesâ'îku's-siyâsiyye*, Beyrut 1983, s. 424 vd.; Ahmet Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, Ankara 1990, s. 26-30, 46, 73, 94, 102; Tanzil-ur-Rahman, "Adab al-Qâdî", *IS*, V (1966), s. 199-208; Muhammed Mustafa ez-Zühaylî, "Melâmihu't-tanzîmi'l-kađâ'î fi'l-İslâm", *Mecelletü Külliyyeti's-Şer'î'a*, II, Mekke 1977, s. 111-112; *Mu.FI*, IV, 157-161.

SALİM ÖĞÜT

EDEBÜ'L-KÂDÎ

(أدب القاضي)

Hanefî fakihî

Ebû Bekir el-Hassâf'ın

(ö. 261/875)

İslâm muhakeme usulüne dair eseri.

Hanefî mezhebinde muhakeme usulü (edebü'l-kadâ, edebü'l-kâdî) alanındaki eserlerden bugüne ulaştığı bilinen eskisi ve en meşhurdur. Genel anlamda muhakeme sırasında uyulması gereken usul ve kaidelerin ele alındığı eser toplam 120 bab olarak düzenlenmişse de bunları sırasıyla kadılık görevi, yemin, kefalet, şikâyet, hapis, hacir, borçlunun takibi, hak iddiası, kadılarla yazışma, vasiyet, vekâlet, nesep ve borç ispatı, ayıp

dolayısıyla akdin feshi, şüf'a, hakem tayini, ikrar, gayri müslimlerin muhakemesi, miras taksimi, nikâh, nafaka, şahitlik gibi ana bölümlere ayırmak mümkündür.

Hemen hemen her bab, râvileriyle birlikte verilmesine özen gösterilen ilgili hadis veya sahâbe ve tâbiîn sözleriyle başlamakta olup bu husus rivayetler arasında tercih yapabilme açısından büyük bir önem taşımaktadır. Bazı babların başında ise örnek olarak fıkıh meseleleri zikredilmiş, böylece kazâî açıdan önceki hükükuların (selef) vardığı çözümler gösterilmiştir. Eser bu yönüyle tarihî bir vesika özelliğine sahiptir. Çeşitli meselelere dair İmam Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'den nakledilen bazı görüşlere diğer hiçbir eserde rastlanmaması kitabın başvuru kaynağı olarak değerini arttırmakta, belli bir mesele üzerinde, Hanefî mezhebince amel edilmeyenler de dahil olmak üzere pek çok rivayet ve çözüme yer vermesi de esere ayrı bir zenginlik kazandırmaktadır. Muhtevasının genişliği yanında konularının çeşitliliği ve dilinin sadeliği diğer önemli özelliklerindedir. Bundan dolayı en meşhur Hanefî kaynaklarından *el-Hidâye*, *el-Mebsû't*, *Ravzatü'l-kuğât*, *Bedâ'î'u's-şanâ'î*, *Câmi'u'l-fuşûleyn*, *Reddü'l-muhtâr*, *el-Fetâva'l-Hindiyye*, *Fetâvâ Kâđihân*, *el-Fetâva'l-Bezzâziyye* gibi eserlerde *Edebi'l-kâdî*'den sık sık alıntılar yapılmıştır (Sadrüşşehîd, nâşirin mukaddimesi, I, 58-60).

Köprülü Kütüphanesi'nde bulunan (nr. 546/2), meşhur Hanefî fakihî İtkânî (ö. 758/1357) tarafından istinsah edilmiş bir nüshanın sonunda (vr. 124^a) müstensih'in, 255'te (869) Hassâf'ın huzurunda okunmuş bir nüshadan istinsahta bulun-

duğuna dair notundan eserin bu tarihten önce kaleme alınmış olduğu anlaşılmaktadır.

Edebi'l-kâdî'nin, bir kısmı günümüze ulaşmış onu aşkın şerhi mevcut olup (*Keşfü'z-zunûn*, I, 46-47; Sezgin, I, 437-438) bunlardan en meşhurları Ebû Bekir el-Cessâs (ö. 370/981) ve özellikle Sadrüşşehîd Ömer b. Abdülazîz'in (ö. 536/1141) şerhleridir. Çeşitli kütüphanelerde yazma nüshaları bulunan eser bugüne kadar nesredilmemişse de Cessâs (Kahire 1980) ve Sadrüşşehîd (I-IV, Bağdad 1397-1398/1977-1978) tarafından yapılan şerhleri yayımlanmıştır (metin ve şerhlerin yazma nüshaları için bk. Sezgin, I, 437-438; Sadrüşşehîd, nâşirin mukaddimesi, I, 63-64, 68-72). Abdülvehhab Öztürk, Hassâf ve *Edebi'l-kâdî* üzerinde bir doktora çalışması yapmıştır (bk. bibl.).

BİBLİYOGRAFYA :

Sadrüşşehîd, *Şerhu Edebi'l-kâdî li'l-Haşşâf* (nşr. Muhyî Hilâl es-Serhân), Bağdad 1397/1977, nâşirin mukaddimesi, I, 57-72; Taşköprizâde, *Miftâhu's-sa'ade*, II, 277, 600; *Keşfü'z-zunûn*, I, 46-47; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 103; Brockelmann, *GAL*, I, 181; *Suppl.*, I, 292; Sezgin, *GAS*, I, 437-438; Abdülvehhab Öztürk, *İslâm Hukukunda el-Hassâf'ın Yeri ve Edebi'l-Kâdî Adlı Eseri* (doktora tezi, 1982), AÜ İlahiyat Fakültesi; Abdülvehhab İbrâhim Ebû Süleymân, *Kitâbetü'l-bahşi'l-ilmî ve maşâdirü'd-dirâsâti'l-İslâmiyye*, Cidde 1403/1983, s. 403-404.

ABDÜLVEHABB ÖZTÜRK

EDEBÜ'L-KÂTİB

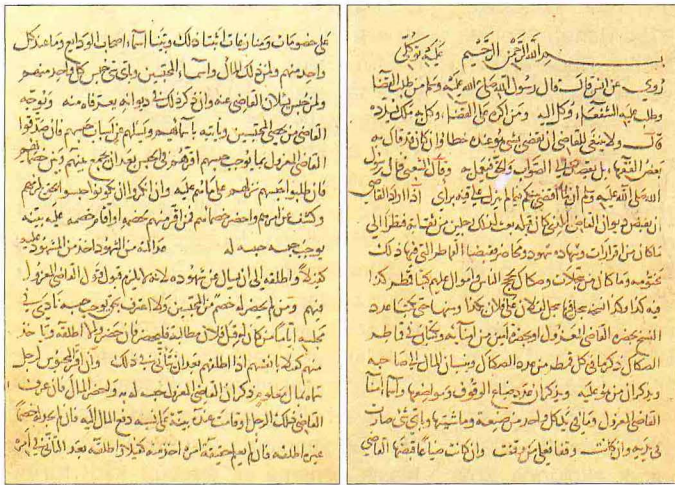
(أدب الكاتب)

İbn Kuteybe'nin

(ö. 276/889)

devlet hizmetinde görev alan kâtip sınıfı için kaleme aldığı Arap diline dair eseri.

Son Emevî halifesi II. Mervân'ın kâtibi Abdülhamîd el-Kâtib'in (ö. 132/750) kâtiplere çeşitli tavsiyelerde bulunan birkaç sayfalık risâlesiyle (metni için bk. Cehşiyârî, s. 73-79) Ebû Mûsâ Abdullah b. Abdülazîz el-Bağdâdî'nin (ö. 250/864 [?]) *Kitâbu'l-Küttâb ve şifâtü'd-devât ve'l-kalem ve taşrihihâ* adlı risâlesinden (nşr. Dominique Sourdel, *BEO*, XIV, 129-153) sonra aynı amaçla kaleme alınan *Edebi'l-kâtib*, Abbâsî Halifesi Mütevekkil - Alellah'ın veziri Ubeydullah b. Yahyâ b. Hâkân'a takdim edilmiş olup bu tarz eserler arasında bu hacim ve tertipte yazılan ilk kitaptır. İbn Kuteybe, *Edebi'l-küttâb* adıyla da anılan eserin mukaddimesinde iyi yetişmemiş kimselerin cehaletlerinden dolayı edipleri sevimsiz hale

Edebi'l-kâdî'nin ilk iki sayfası (Süleymaniye Ktp., Fatih, nr. 2269)

getirdiklerini, âlim olarak bilinen, ancak cahilliklerinin esiri olan insanların gururları yüzünden fazilet kavramına gölge düşürdüklerini, şeref ve haysiyetin ilimde değil servet ve gösterişte aranır hale geldiğini, iyilik ve yardım severliğin hor görüldüğünü, bilgili ve şahsiyet sahibi olmaları gereken kâtipler için sadece yazı güzelliğini, edipler için de güzel sesli bir câriyeyi öven veya içki kadehini tasvir eden birkaç şiir ezberlemelerinin yeterli görüldüğünü, az çok astroloji bilenlerin âlim, biraz mantık okuyanların filozof sayıldığını, cehaletlerinin farkında bile olmayan bu kişilerin Allah'ın kitabına ve Hz. Peygamber'in hadisine dil uzatma cüretini gösterdiklerini söyler. Daha sonra da devrindeki kâtip ve ediplerin bu makama ulaşmayı hak etmediklerini, böyle cahil kimseleri kâtip tayin eden halifelerin karşılaştıkları güçlükleri, onların yaptıkları dil yanlışları sebebiyle içine düştükleri gülünç durumları örnekler vererek anlatan İbn Kuteybe eserini kâtipleri bu üzücü durumdan kurtarmak için telif ettiğini belirtir.

Edebü'l-kâtib dört bölümden meydana gelmiştir. İbn Kuteybe eserin ilk bölümünde (Kitâbü'l-Ma'rif) daha çok, yanlış anlaşılabilir ve yanlış kullanılan kelimelerle kelime türetme kuralları gibi konular üzerinde durmuş, ikinci bölümde (Kitâbü Taqvîmi'l-yed) kâtiplerin doğru yazmak ve düzgün konuşmalarını sağlamak amacıyla imlâ meseleleri, bazı sarf

konularının tasnif ve izahıyla imlâ- telâfuz münasebeti gibi hususlara yer vermiş, üçüncü bölümde ise (Kitâbü Taqvîmi'l-lisân) konuşma dilindeki yanlışlar ve bunların doğru şekillerini ele almıştır. Dördüncü bölümde de (Kitâbü'l-Ebniye) sülâsi fiillerle mezîd fiillerin yapıları, kazandıkları farklı anlamlar, isim ve sıfatların vezin ve mânaları, çeşitli masdarlar gibi konuları incelemiştir.

Edebü'l-kâtib ve bu türden diğer eserler yazıldıkları devrin toplum hayatı, tarihi, kültür ve teşkilât tarihi bakımından çok önemli birer kaynak mahiyetindedir. Bir ilim ve kültür merkezi olan Bağdat'ta devlet kademelerinde önemli görevlere gelecek kimselerin başta dil olmak üzere çeşitli yönlerden yetiştirilmesi için yazılan *Edebü'l-kâtib*, devrinin edebî Arapça'sının esaslarını yanlışlarla doğruları bir arada vererek ele almış olması bakımından da ayrı bir öneme sahiptir.

Birçok defa yayımlanan *Edebü'l-kâtib*'in (Kahire 1300, 1312, 1328, 1347, 1354) ilk ilmî neşri Max Grünert tarafından yapılmıştır (Leiden 1900). Bu neşirde Grünert eserin yazma nüshalarıyla birlikte bazı şerhlerinden de faydalanmıştır. Kitap daha sonra, bazı güç kelimeler hareketlenip anlaşılması zor olan yerleri açıklanarak Muhyiddin Abdülhamîd (Kahire 1355/1936, 1377/1958, 1383/1963), notlar ve çeşitli indeksler ilavesiyle Muhammed ed-Dâli (Beyrut 1402/1981, 1405/1985) ve Ali Fâûr (Beyrut 1408/1988) tarafından yayımlanmıştır. Eser üzerinde Hüseyin Varol bir doktora çalışması yapmıştır (bk. bibl.).

Edebü'l-kâtib üzerine IV. (X.) yüzyıldan itibaren birçok şerh yazılmıştır. Bunların en önemlisi, İbnü's-Sîd el-Batıyevsî'nin (ö. 521/1127) *el-İktidâb fî şerhi Edebü'l-küttâb* adlı üç ciltlik eseridir. Batıyevsî'nin I. cildinde *Edebü'l-kâtib*'in mukaddimesini şerhetmiş, II. ciltte İbn Kuteybe ve râvilerin hatalarını ele almış, III. ciltte de eserdeki beyitleri açıklamıştır. *el-İktidâb*, Abdullah el-Bustânî (Beyrut 1900, 1901, 1905) ve Mustafa es-Sekkâ ile Hâmid Abdülmecîd tarafından (I-III, Kahire 1981-1983) yayımlanmıştır. *Edebü'l-kâtib*'in Mevhûb b. Ahmed el-Cevâlikî (ö. 540/1145) tarafından yapılan şerhi Mustafa Sâdık er-Râfiî'nin bir mukaddimesiyle birlikte neşredilmiştir (Şerhu *Edebü'l-kâtib*, Kahire 1350/1931; *Edebü'l-kâtib*'in diğer şerhleri ve üzerinde yapılan çeşitli çalışmalar için bk. Varol, I, 102, 104).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Kuteybe, *Edebü'l-kâtib* (nşr. Ali Fâûr), Beyrut 1408/1988; Abdullah b. Abdülazîz el-Bağdâdî, "Kitâbü'l-Küttâb: Le Livre des secrétaires de 'Abdullâh al-Bağdâdî" (nşr. Dominique Sourdel), *BEO*, XIV (1952-54), s. 119, 126-157; Cehşiyârî, *el-Vüzerâ' ve'l-küttâb*, s. 73-79; Batıyevsî, *el-İktidâb fî şerhi Edebü'l-küttâb* (nşr. Mustafa es-Sekkâ — Hâmid Abdülmecîd), I-III, Kahire 1981-83; Mevhûb b. Ahmed el-Cevâlikî, *Şerhu Edebü'l-kâtib*, Kahire 1350/1931; İbn Haldûn, *Mukaddime*, III, 1277-1278; Brockelmann, *GAL* (Ar.), II, 225-226; Serkis, *Mu'cem*, I, 211; Sezgin, *GAS*, IX, 154-158; Seyyid Ya'kûb Bekir, *Nuşuş fî fıkhî'l-luğatî'l-'Arabiyye*, Beyrut 1970, s. 21-24; Hüseyin Varol, *Edebü'l-kâtib: İbnu Kuteybe* (doktora tezi, 1980), Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi, I-II; Abdullah el-Cebûrî, "Dirâse fî küttûbi İbn Kuteybe", *Mecelletü Âdabî'l-Mustanşiriyye*, III, Musul 1978, s. 234-239; Jaakko Hämeen-Anttila, "Lexical Ibdâl (Ibn Qutayba and his Adab al-Kâtib)", *SO*, LXXI (1993), s. 49-51; I. Goldziher, "Edeb", *İA*, IV, 106; Muhammed Halefullah Ahmed, "Edebü'l-kâtib", *Tî*, IV, 3-21; Âzertâş Âzernûş, "İbn Kuteybe", *DMBİ*, IV, 457; C. E. Bosworth, "Adab al-Kâteb", *EIr*, I, 446.

ZÜLFİKAR TÜCCAR

el-EDEBÜ'İ-MÜFRED

(الأدب المفرد)

Buhârî'nin
(ö. 256/870)

ahlâka dair hadisleri
topladığı eseri.

el-Câmi' u's-şâhih'teki "Kitâbü'l-Edeb" bölümünde güzel ahlâka ve görgü kurallarına dair hadislerden 249'unu 128 babda toplayan Buhârî, *el-Edebü'l-müfred*'de 1329 (veya 1322) ahlâk hadisini 644 bab altında bir araya getirmiştir. Yarıya yakın kısmını *el-Câmi' u's-şâhih*'inin "Kitâbü'l-Et'ime", "Kitâbü'l-Eşribe" ve "Kitâbü'l-Libâs" gibi edep ve ahlâk konularıyla ilgili bölümlerinde de zikrettiği bu hadislerin altmış üçü dışında hepsinin *Kütüb-i Sitte*'de mevcut olması, müellifin *el-Edebü'l-müfred*'deki hadisleri de titizlikle seçtiğini göstermektedir. Nitekim İbn Hacer el-Askalânî, bu esere Buhârî'nin *eş-Şâhih*'i dışındaki kaynaklardan alınan hadislerin, sağlamlık bakımından Müslim'in *el-Câmi' u's-şâhih*'i kadar olmasa bile diğer *Kütüb-i Sitte* mecmualarındaki rivayetlerden daha güvenilir olduğunu belirtmektedir.

Buhârî'nin *el-Câmi' u's-şâhih*'te **muallak*** olarak zikrettiği bazı hadislerin senedlerini bu eserde vermesi, bazı muhaddislerce müphem bırakılmış isim ve kelimeleri belirgin hale getirmesi ve başka kitaplarda bulunmayan bazı bilgileri

Edebü'l-kâtib'in ilk sayfası (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 1665)

